

STÉBEL ILDIKÓ
BARTÓK BÉLA, DEBRECENBEN

Szabó Emil, Orosz Júlia és a Bartók Béla (A kép Bicskeyné Szabó Klára tulajdona)

A debreceni Zenekedvelők Körének története 1907-ben kezdődött, Simonffy Emil, a Zenede (*ma Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakgimnázium és Zeneiskola - AMI*) akkori igazgatójának és tanári karának kezdeményezésére, 7 éven át működött, amíg csak a világháborús idők el nem lehetetlenítették.

Világhírű művészek, Kubelik, Sauer, Pablo Casals és sok más, neves személyiségek szerepeltek a koncerteken.

PSENYECZKI NAGY ZOLTÁN,
A DEBRECENI VÁROSI ZENEISKOLA IGAZGATÓJA

1923-ban a Zenede, – P. /Psenyeczki/ Nagy Zoltán**, zeneszerző-zongoraművész (zeneakadémiai tanárai Thomán István, Beliczay, Herzfeld, Koessler és Hubay) személyében, olyan igazgatót kapott, akinek széles látóköre, jó szervezőképessége, valamint művészi és társadalmi kapcsolatai révén, lehetősége nyílt folytatni a 9 évvel az előtt megszakad munkát – Zenekedvelők Körének vezetője lett.

Itt jegyezzük meg, hogy tárgyalt időszakunkban – P. Nagy Zoltán, dr. Baranyi János és Galánffy Lajos igazgatósága idejében – jelentős társadalmi funkciót, is jelentett a Zenede igazgatói tisztsége.

1924. január 1-jén újra megalakult P. Nagy Zoltán vezetésével a debreceni Zenekedvelők Köre.

A Zenekedvelők Köre igen fontos társadalmi egyesület volt, amelynek ügyeit komoly szakember gárda végezte, akik rangjukkal, felajánlásaikkal nagyban hozzájárultak az egyesület működéséhez, személyes példamutatásukkal, javára voltak a hangversenyek erkölcsi és anyagi sikerének. A II. világháború kitöréséig, a Kör hangversenyei rangos eseménynek számítottak.

Bartók első Debrecenbe való érkezését így adta hírül a korabeli sajtó: „A budapesti Filharmóniai Társaság 40 tagú zenekara Bartók Bélával és Komor Vilmostal ma, kedden délután a 2 óra 20 perces személyvonattal érkezik Debrecenbe.

Az államvasutak külön kocsit bocsátottak a társaság rendelkezésére, a debreceni helyi vasút sem maradt a MÁV megett, mert az állomástól külön villamosjárárral viszi be az illusztris vendégeket, akiket az Arany Bika lát előzőeken vendégszeretettel.

Az állomáson a Zenekedvelők Köre elnöksége fogadja ünnepélyesen Bartók Bélát, a város képviseletében dr. Csűrös Ferenc fő- kulturtanácsnok, továbbá a Csokonai kör s a kulturális egyesületek képviselői.

A debreceni iskolák igazgatóinak kérelmére a Debreceni Zenekedvelők Köre, mérsékelt áru jegyeket bocsátott a tanulóifjúság részére, azonfelül szegény sorsú diákoknak ingyen jegyet, hogy a kulturális ünnepszámba menő estélyt meghallgathassák.

Minthogy a művészek egy része még az esti vonattal visszautazik, az előadás kezdete háromnegyed 8 óra, ami debreceni időszámítás szerint azt jelenti, hogy pontban 8 órakor az összes ajtókat feltétlenül lezárják.

A koncertre néhány II. rendű és emeleti és páholy-ülés kapható a jegyárusítóknál, és este a pénztárnál.

A hangverseny után társasvacsora lesz, a Bika éttermében. A Kör ezúttal sem bocsát ki meghívót erre a fesztelen összejövetelre, de szívesen látja a magyar zene minden barátját az összejövetelen”. (Debreczeni Független Újság 23. évf. 248.sz.. (1925.11.03.) p.2,)

Bartók Béla első debreceni szereplése 1925. november 3-án volt, a Zenekedvelők Köre meghívására és koncertsorozatában, a budapesti Filharmóniai Társaság 40 tagú zenekarával, Komor Vilmos karmesterrel. A hangversenyen, a zenekar kíséretével Bartók a Rapszódia (op.1) zongorára és zenekarra c. művét játszotta. A koncert további részében, Weber: Oberon c. operanyitányát és Beethoven egyik szimfóniáját hallhatta még a közönség.

Debreczeni Független Újság kritikusa, a lap 1925. november 4-i számában az est legjelentősebb műsorszámának a Bartók Rapszodiát ítélte. *„Második éve fejt ki Debrecenben az újonnan alakult Zenekedvelők Köre, - munkásságát, amely a főváros távolsága és vidék szűkös anyagi viszonyai, céltudatos művészi neveléssé tenni nem is engedi, mégis igen tiszteletreméltó eredményeket produkált, - erős közönséget toborzott és egész sor hatalmas alkotással ismertette meg a debreceni publikumot.*

Komoly értéket sokszor kaptunk a debreceni Zenekedvelők Körének hangversenyein, de ezeknek az értékeknek listája hiányos volt, amíg a modern magyar zene nagy mesterét nem hozta le a Zenekedvelők Köre.

Holott Bartók mély és megragadó művészete, csodálatosan meleg fogadtatásra talált Debrecenben, ma este, ami világos bizonyíték arra, hogy minden szempontból indokolt lett volna sokkal előbb kezdeni meg Bartók művészetének ismertetésével a modern magyar zene kultuszát.

Bartók, 1-s Op. számú Rapszodiáját mutatta be - a kitűnő zenekar kíséretével és érdekes, hogy az első pillanatra, megfogták a közönséget a zene formája, lényege mélysége és magyar színei. Lélekkel teli ez a muzsika ragyogóan tökéletes, felépítettsége mellett mintegy a nép lelkéből kipattant.

Bartókot, mint előadót, mint nagy zongoraművészt is megismerte a közönség.

Tökéletes billentése, csodálatosan finom és mély tónusokat hoz, s úgy a Rapszodiában, - mint a ráadásul adott kis magyar darabjában, zavartalan illúziót ad kiteljesedett művészete”(Debreczeni Független Újság 249.sz. (1925.11.04.) p.5)

Bartók Béla portréja (playlist)

Bartók Béla második debreceni hangversenyére 1931. március 1-jén került sor.

„A debreceni zenei szezont méltó módon zárja be a zenekedvelők Körében Bartók Béla hangversenye.

A nagy magyar művész évek óta nem volt Debrecenben és így érthető a felfokozott érdeklődés, amellyel a közönség a magyar zeneművészet e csodálatos mesterét fogadja.

Bartók Béla ezúttal elsősorban nem mint zeneszerző mutatkozik be, hanem mint zongoraművész, műsorán régi olasz mesterek , és Chopin is szerepelnek. Az est másik szereplője az M. Kir. Operaház bájos fiatal művésznője Orosz Júlia klasszikus és magyar szerzők dalait és egy operáriát fog énekelni.

A művészek tiszteletére a Zenekedvelő Köre, az Írók és Művészek Clubjában, (Aranybika félemelet) bankettet ad, amelyen a Kör nevében és az írótársadalom nevében köszönteni fogják a nagy magyar művészt.

Jegyek vasárnap a Bika halljában kaphatók”

(Közölte a Debreczeni Független Újság /29. évf. 49.sz./ 1931.03.01-én.)

A zongoraest keretében, a fiatal Orosz Júlia is bemutatkozott a debreceni közönségének, Szabó Emil iskola (Zenede) kiváló tanárának zongorakíséretével. *(Szabó Emil, Kodály és Bartók tanítvány, kiváló zeneelmélet-tanár, zeneszerző, karmester.)*

Műsorának első felében Bartók preklasszikusokat játszott. Kevés zongoraművész műsorán szerepeltek ez idő tájt barokk művek; B. Marcello és D. Scarlatti művekkel kezdte műsorát.

„Nincs ma nagyobb mestere a zongorának a régi szerzők megszólaltatásában, mint Bartók- az új muzsika fejedelmi alakja” írta az újság kritikusa.

Bartók második hangversenyének további részében Kodály Zoltán Marosszéki táncok és a Sírfelirat, saját szerzeményei közül pedig a Tizenöt magyar parasztdal ciklus I. része (Ballada) hangzott el, Debrecenben először.

Fáy Árpád kritikája ekképpen értékelte a hallottakat:

„Bartók Béla megteremtette a magyar nemzeti műzenét. Olyan értelemben teremtette meg, ahogy Beethoven megteremtette a németet, Rossini és Verdi az olaszt.

Nem elhatároló, nem szűkítő ez a nemzeti karakter, hanem sajátosságában a nagy, nemzetek fölötti kórusba belezengő, Bartók (és Kodály) szinte a semmiből teremtett,

Erkel és Liszt külsőséges, magyaroskodó motívumokkal aggattak tele egy alapjában német zenekultúrát, és mind a legutóbbi időkig ez a művészet jelentette számunkra a magyar zenét. Mindezt le kellett rombolni és előlről, a mélyből kezdeni az építést.

Ha valaki hivatott volt erre a (kezdetben inkább tudományos, mint művészi) munkára, úgy Bartók és Kodály ugyancsak elhivatottak voltak rá.

A tudós teljes vértetében indultak el a magyar Kaukázusba és végezték el azt a hatalmas folklorisztikus munkát, amely azután művészetük ősi forrása lett. Innen buzogtak fel az ismerős (nyakatekertségükből visszaegyszerűsített) ősi melódiák, innen az új ritmus.

Roppant fantázia öntött egy örökkévalóságra való életet ebbe az ősi melódiakincsbe. Bartók széles horizontú, európeai művészegyénisége és Kodály népiesebb művészete így teremti meg az új magyar muzsikát. Egy muzsikos Petőfi és egy muzsikos Arany.

Bartók Béla pianista egyénisége azonban más lapra tartozik. Sokakat a modern zenével szemben táplált ellenérzés tartott távol Bartók Béla koncertjétől.

Ez a merőben indokolatlan és érthetetlen közöny azok részéről, akik egyébként talán a komoly muzsika áldozatkész hívei, egy alaptalan és megmagyarázhatatlan közvéleményből táplálkozik, abból a hamis előítéletből, amely az újban, megfoghatatlan ideológiai zavarral, már eleve felforgatást, rombolást szimatol, és saját jól vagy rosszul felépített kultúrájának "védelmében" elutasítja a meggyőzésnek még a lehetőségét is.

Aki hallotta vasárnap este Kodály Sírfeliratát meg Bartók Balladáját, éreznie kellett azt a tragédiát, amely a helyzet fonákságában rejlett: Bartók Béla húszesztendő zeneszerzői munkásság után Debrecenben, magyar városban agitál egy a világ minden táján nagy magyar művészetnek elismert és rajongott kultúra érdekében!

És hogy agitál!

Zongoraművész a játékával talán soha Liszt Ferenc óta nem hangsúlyozta így a meggyőzés, az átformálás vágyát.

Előttiünk feküdt a nyitott könyv, Bartók művész-életének nyitott könyve: régi, olasz mesterek kultúrája olvasható benne, a mély átélés gyökérszállai fonják elszakíthatatlan karolással ezt a régi kultúrát az új művészet igéivel össze.

Nincs is új meg régi, csak egy szakadatlan fejlődési folyamat, amely fokról-fokra viszi feljebb az élet nedvét, és a nemes, új illatú virág ugyanannak a fának a nedvéből szökkent elő, mint az előbbeni tavasz virága, a nedvnek végig kellett kúsznia az évszázados törzsön, hogy a büszke, fiatal lombon az új nap új virágot fakasszon belőle.

Bartók Béla művészete hangsúlyozza, ill. mutatja az örök nedvnek ezt a vándorútját.

Nincs ma nagyobb mestere a zongorának régi zene megszólaltatásában, mint Bartók, az új muzsika fejedelmi alakja.

Egyénisége zárt, kemény, egy fájdalommal szerzett kultúra páncéljában áll előttiünk, és a hideg páncélt átizzítja a drámai átélések, víziók tüze, mágikus ereje.

Felidézni az elemeket, elővarázsolni a villámcsapást, felbűvölni a mennydörgést és kavarni a tölcsért, amelyben őrült forgószerű ütemére eszeveszett táncot járnak az indulatok: ilyen az a tünemény, amikor Bartók új zenét muzsikál nekiünk.

És nincs szebb, mélyebb, emberibb megindulás, mint amikor erre a kavargó viharra kisüt hirtelen a nap, és ózondús levegő hatja át a fényben fényesen úszó, megcibált lombokat: amikor elcsitul a rettenetes szenvedély, és Bartók Béla zongorája dalolni kezd...

Nincs ember, akit - ha áthatotta a megtisztulás őszinte vágya - el ne ragadjon ez a művészet. Elemi erejű, ellenállhatatlan áram. Szavakkal és hiú teóriával megközelíteni és a folyamatot magát, mintegy visszajáról lerögzíteni?

Azoknak úgyis hiába szólunk, akik elmaradtak Bartók Béla vasárnapi koncertjéről!

Ennek az új művészetnek egyetlen, igazi, meggyőző erejű agitátora Bartók Béla maga!

Az újságcikk így folytatódik:

Bartók Béla vasárnap esti koncertjét a Zenekedvelők Köre rendezte, és vele be is fejezte ez idei bérleti hangversenysorozatát.

A hangversenyen közreműködött Orosz Júlia, az Operaház fiatal tagja, aki néhány dalt és egy áriát énekelt.

Szabó Emil (Zenede) kísérté kifogástalan pontossággal és megértéssel.

A szépszámú és lelkes közönség csaknem megtöltötte az Arany Bika dísztermét. Különös csemegéül szolgált Bartók grandiózus műsorában a műsor végére illesztett két Chopin-darab. Bartók Béla egészen különös szépségeket aknázott ki a romantika e két mesterművéből; olyan új ritmusokat és dinamikai effektusokat hallottunk tőle, amilyeneknek a létezéséről eleddig egyetlen Chopin - interpretatornak fogalma sem volt.

Nem is lehetett: mert ezeket a titkos ritmusokat csak az új muzsikára vájt fül hallgathatta ki az egyébként modern Chopin-zenéből.

A közönség, különösen Kodály szerzeményeinek előadásáért tüntető melegséggel ünnepelte a nagy magyar művészt.”

(Fáy Árpád kritikája a Debreczeni Független Újságban, 1931. 03.04.)

Bartók Bélát a debreceni pályaudvaron a Zenekedvelők Köre vezetősége és az Ady Társaság küldöttsége fogadta; ez utóbbiak nevében Szalánczy Károly üdvözölte. A koncert előtti időt nagy részét Bartók a debreceni Újságíró Clubban töltötte, hol tájékozódott a megyeszékhely zenei és társadalmi viszonyokról.

A koncert után ugyanott társasvacsorát adott tiszteletére az Újságírók Egyesülete. A banketten a Zenekedvelők Köre és az Újságíró Club vezetőségén kívül Debrecen társadalmának számos vezető személyisége vett részt a korabeli sajtó közlései alapján.

Zathureczky Ede (Fuga

Bartók Béla harmadik, s egyben utolsó debreceni fellépése 1939. február 8, volt, amikor Zathureczky Ede (1903-1959) hegedűművésszel koncertezett. Kamaraestjüket Mozart: A-dúr hegedű-zongora szonátájával indították, majd Bartók alkotásai következtek: Szonatina zongorára 1915. (valószínűleg Gertler Endre hegedű-zongora átíratából), és Magyar népdalok Országgh Tivadar átíratában. Az első részt Bartók hegedűre és zongorára írt Második rapszódia zárta.

Szünet után Bartók játszotta saját műveit (Szvit zongorára, op., 14, Este a székeleyeknél***, Allegro barbaro***) játszotta, majd a művészek megszólaltatták Beethoven: A-dúr („Kreutzer”) hegedű-zongora szonátáját.

Galánffy Lajos iskola akkori igazgatója, zongoraművész, így írt az estről a **Debreceni Újság 1939. február 10.-i számában:**

**„Bartók Béla és Zathureczky Ede együttes hangversenye a Zenekedvelők Köre
III. bérleti estjén**

Bartók leheletfinom zongorázása, akár szigorúan elhatároló értelmezését, akár aprólékosan, szinte miniatűrszerűen kidolgozott technikáját tekintjük, - egyedülálló.

Csak az igazi nagyoknál tapasztalható ez a szerénység és szemérmesség, a problémák leegyszerűsítése, tisztult formába való öntése. Mikor a tudás vagy tudatosság kemény héja lefoszlik, s ott ragyog őszinte fényében a nemes ösztön. Ellentétek harmonikus kiegyensúlyozottsága ez a nagy ember.

Arca: megőszült örök gyermekarc.

Jelleme: magába zárkózott, szigorú és pedáns, bűvár-korlátokat nem ismerő, szilaj lánglelkű költő.

A szinte sűgva mondott dolcissimók lágy lehelete, a harsány martellátók, lüktető passage-ok (passzázsok) vihara Mozart bájos arcát, Beethoven robusztus portréját vetítik elénk.

"Este a székeleyeknél": a furulyázó, naiv vonalak. Allegro barbaro: harsogó trombitaszó, kegyetlen szinkópák hajrája: az alázatos keresztyén gyermeki lélek, büszke és vad pogány jellem.

Hóval borított tűzhányó, mely még talán ezer év múlva is megrázza az emberiséget. Állandó feszültség van körülötte, újabb meglepetés, szüntelen mozgalom, lázas képek szüntelen cserélgetése, mely azt a néhány órát lenyűgözővé teszi annak az egyedülálló szellemnek a hatása alatt.

És mégis, micsoda higgadtság, leszűrtség, a köznapi dolgokon való felülemelkedés. Mikor reánk tekint nagy tiszta szemeivel, mintha átlátna rajtunk, tökéletlenségünkön, de nem is azt nézi: örökké csak előre a senki által nem járt végtelen horizontot.

Így leírni szinte lehetetlen, hogy ez az őserő, szárnyaló szellemóriás mit formált a "Kreutzer" szonátából, ebből a gigászi versenyműből méltó társával, Zathureczky Edével, aki éppúgy követte a nagy mestert leheletszerű megnyilvánulásaiban, mint harsány deklamációiban.

Rugalmas, hajlékony, emellett fegyelmezett tónusa pompásan érvényesült, lelke odaadóan égett e nagy mű forró tüzeiben. Mozartot talán egy kissé elfogódottan játszotta, de fokozatosan melegedett bele a szonatinába, s a népdalokat, valamint a robbanó Rapszódiaát meglepő erővel tolmácsolta.

Nagy művészeinket a Zenekedvelők Köre vezetősége fogadta, a hangverseny után tiszteletükre társasvacsorát rendezett a Bikában, melyen megjelent Lossonczy István, Debrecen város főispánja is.”

(Galánffy Lajos zongoraművész a Debreczeni Zenede /ma Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakgimnázium/ igazgatója zongoratanára volt.)

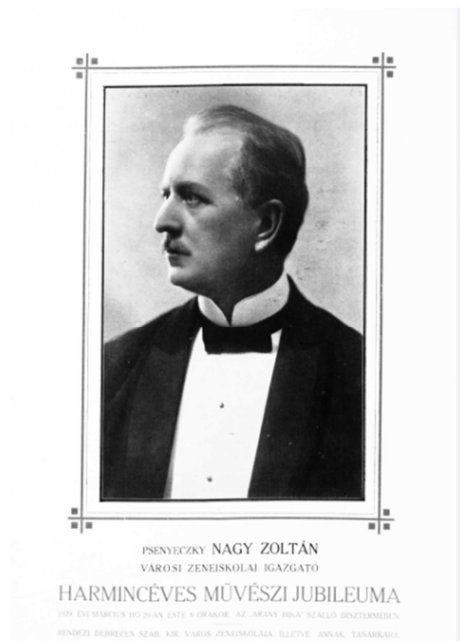
--

Három alkalommal látogatott el városunkban Bartók Béla, többet már nem tudott jönni...

Bartók Béla tehát a Kreutzer-szonáta fináléjával örökre befejezte debreceni szerepléseit. Akkor még senki nem gondolta, hogy azon az estén utoljára halhatta személyesen a nagy művészt, aki az általa oly nagyon gyűlölt és egyre erősödő fasiszta befolyás, továbbá a német háborús eszkaláció miatt 1940-ben önkéntes száműzetésként az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le.

*Felkutatta és közre adta:

Stébel Ildikó, Kodály díjas mestertanár,
nyugalmazott könyvtárvezető

****Psenyeczky Nagy Zoltán (1873–1932)** zenetanár, zongoraművész és zeneszerző. Debrecenben született, tanulmányait a Debreceni Zenedében kezdte, majd az

Orsz.m.kir. Zeneművészeti Főiskolán többek között Hans Koessler (1853-1926) és Thomán István (1862-1940) tanítványa lett. Zeneakadémiai tanulmányai befejezése után Debrecenben magán zeneiskolát nyitott 300 növendékkal és 14 tanárral, amely akkor az ország legnagyobb magán zeneiskolája volt, mert Debrecen a magasabb zenei műveltség városává akarta tenni... Zenekedvelők Körét is vezette, amely igazgatása alatt 600 fővel működött. 1915-ben magániskolája egyesült a Debreceni Zenedével, ő pedig mint helyettes igazgató és tanár lépett a városi Zenede kötelékébe, majd a Városi Tanács 1923-ban igazgatóvá nevezte ki.

Kitűnő pedagógiai érzékű, művészigazgató volt, az intézményt igazgatása alatt hatalmasra fejlesztette: az 1923-25. tanévben 900 beiratkozott növendéke volt az iskolának, amely országos viszonylatban is kiváló elsőrangú művésztanárokkal működött. 1908-ban felsőfokú Zenekonzervatóriumot is alapított Debrecenben, melynek ő volt az igazgatója 1923-1932, melynek előtte a tanára volt. A Debreceni Zenede később egybeolvadt a Konzervatóriummal. Alapítója a Debreceni Zenekedvelők (Filharmóniai) Társaságának, a városi dalegyletnek pedig igazgatója.

A gyakorló kántoroknak és a „prepáknak” egyaránt segédkönyvül szolgált a Református egyházi énekek orgona átíratban, templomi használatra (1913) című könyve. Főként zongoraműveket, kórusokat és dalokat komponált, zeneelméleti munkái az iskolánk könyvtárában megtalálhatók.

P. Nagy Zoltán 1932. július 29-én halt meg. Síremlékét, 1937. október 28-án avatták fel ünnepélyesen. A debreceni köztemetőben van sírja, amelyet Harkányi Endre alkotott (alsó kép), mellszobra (Harkányi Endre alkotása) a Kodály Zoltán Szakgimnázium zongoratermében található.

*****Bartók Béla és Zathureczky Ede felvételeiből:**

[Bartók plays Bartók - Ten Easy Piano Pieces - 5th: Evening in Transylvania & 10th: Bear Dance \(4:40\)](#)

(Bartók Béla: Este a székelyeknél)

[Bartók Béla - Allegro barbaro\(1:09\)](#)

[Zathureczky Bartókot játszik - YouTube \(6:07\)](#)

Zathureczky Ede Bartók: Gyermeknek c. kötetéből saját átiratait játssza. Zongorapartnere Michal Karin